

ΜΑΘΗΜΑ ΠΕΜΠΤΟ

ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

1. Εισαγωγή

- Οι γλώσσες διαφέρουν σε πολύ μεγάλο βαθμό στον τομέα του λεξιλογίου, καθώς δεν λεξικοποιούνται τα πάντα σε όλες τις γλώσσες. Άλλωστε, η κατάτμηση και ταξινόμηση της πραγματικότητας μπορεί να γίνει με πάρα πολλούς τρόπους. Π.χ. Ουγγρική *nover* (μεγάλη αδερφή) – *hug* (μικρή αδερφή) / Ελλ. μία λέξη «αδερφή»

- Κάθε γλώσσα λεξικοποιεί σε μεγάλο βαθμό ανάλογα με το κοινωνικό περιβάλλον. Σε αυτό το επίπεδο, η ποικιλία ανάμεσα στις γλώσσες δεν έχει (και δεν μπορεί να έχει) όριο. Πβ. το ακόλουθο παράδειγμα από την γλώσσα Νουουτσανούλθ (Καναδάς):

Caka-st = ξερός σκυλοσολομός

Camuqua = αυγοτάραχο σολομού που βράζει

Ca-ciqsim = καμάκι που χρησιμοποιείται για τον γιγάντιο σολομό

Hu-qua = σολομός που βγάζει το ραχιαίο πτερύγιό του έξω από το νερό

Huq-stim = πάσσαλος αποξήρανσης σολομού

Kuita = σολομός που ξύνει τον βυθό ψάχνοντας να γεννήσει

Quhin = ψάρεμα γιγάντιου σολομού με τρίαινα την νύχτα

Lihata = σολομός που πηδάει όπως όταν γεννάει

?aha = σολομός που ανεβαίνει το ρέμα

Yaha-k = ιχθυόφραγμα για σολομούς

- Επομένως, σε αυτό το γενικό πλαίσιο δεν μπορούν να τεθούν ερωτήσεις σχετικά με την ύπαρξη ή μη συγκεκριμένων λέξεων σε συγκεκριμένες λέξεις. Αντίθετα είναι πολύ πιο ενδιαφέρον να δούμε διαγλωσσικά ποιες λέξεις υπάρχουν σε σημασιολογικούς τομείς που υπάρχουν σε όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες (π.χ. ανθρώπινο σώμα).
- Πβ. και την άποψη του Jakobson: Πολύ σημαντικό όχι τι μπορείς να πεις σε μία γλώσσα, αλλά τι πρέπει να πεις

2. Λεξιλόγιο για το ανθρώπινο σώμα

- Καθολικό: «Όλες οι γλώσσες έχουν λέξη που σημαίνει ‘σώμα’»

- Στατιστικό καθολικό: «Οι περισσότερες γλώσσες έχουν λέξεις για το κεφάλι, το μάτι, την μύτη και το στόμα»
- Υπάρχουν πολλές διαφορές στα επιμέρους σημεία: Π.χ. στις περισσότερες γλώσσες το 'χέρι' και το 'δάχτυλο' είναι δύο χωριστές λέξεις, όχι όμως σε όλες (Warlpiri, Πάμα-Νιουνγκάν: rdaka = χέρι και δάχτυλα)
- Βασικά μέρη του σώματος τείνουν να έχουν δήλωση με ένα μόρφημα ή μία λέξη (κεφάλι, μάτι, στόμα κλπ.)
- Επίσης, σε πολλές γλώσσες, σημεία του κατώτερου μέρους του σώματος παράγονται από το ανώτερο π.χ. Μαλάι η λέξη 'ο αστράγαλος' εμφανίζεται στην κυριολεξία ως 'το μάτι του ποδιού'

3. Λεξιλόγιο για την συγγένεια

- Το σώμα πολλές φορές συνδέεται με τους όρους συγγενείας σε ορισμένες γλώσσες: Π.χ. Anindilyakwa (Μη Πάμα-Νιουνγκάν, Αυστραλία), δήλωση των όρων συγγενείας με το άγγιγμα: μύτη = πατέρας, αριστερός μηρός = αδερφός / αδερφή
- Το αντίθετο είναι πιο συχνό: συγγενικοί όροι είναι συχνά ονόματα για μέρη του σώματος. Π.χ. Dakota (Αμερικανική) ο 'αντίχειρας' λέγεται «μητέρα του χεριού», ενώ στην Quechua «μητρικό δάχτυλο»
- Σε ορισμένες περιπτώσεις, η κατοχή (possession) δηλώνεται διαφορετικά για ό,τι μπορεί να αποξενωθεί και για ό,τι δεν μπορεί (alienable / inalienable). Πβ. το ακόλουθο παράδειγμα από την Tsimshian (Αμερικανική, Καναδάς):

Walb (σπίτι) > ne-walb-u (το σπίτι μου)

Ban (κοιλιά) > ban-u (η κοιλιά μου)

Negwad (πατέρας) > negwad-u (ο πατέρας μου)

- Στις περισσότερες γλώσσες, υπάρχουν συγκεκριμένα κριτήρια για την κατάταξη των συγγενών
- 1) φυσικό γένος, ξεχωριστή λέξη για αρσενικό ή θηλυκό μέλος μιας σχέσης συγγενείας, π.χ. Ελληνικά «Πατέρας – Μητέρα, ξάδερφος – ξαδέρφη».
- Όμως στα Αγγλικά: "father-mother, cousin (κοινό και για τα δύο φύλα), Ιαπωνικά mago= εγγόνι (δεν υπάρχει λέξη για εγγονό / εγγονή)
- 2^ο κριτήριο: Το φύλο του ίδιου του ομιλητή, όπως λ.χ. στην Guugu Yimidhirr (Πάμα-Νιουνγκάν, Αυστραλία):

Yumurr = παιδί αν μιλάει ο πατέρας

Dyuway = γιος αν μιλάει η μητέρα

Nguudhur = κόρη αν μιλάει η μητέρα

- Υπάρχουν φυσικά και άλλα κριτήρια, αλλά παρατηρείται μεγάλη ποικιλία στον τρόπο που αξιοποιούνται από γλώσσα σε γλώσσα
- Ως προς την μορφολογική δομή που εκφράζονται οι όροι συγγενείας, παρατηρούνται τόσο απλοί όσο και σύνθετοι όροι, με βάση διάφορα κριτήρια, π.χ. Αγγλική «γενεαλογική απόσταση» και «συγγένεια εξ αίματος – εξ αγχιστείας»

Father / mother (απλή λέξη, 1^{ος} βαθμός συγγενείας)

Grandfather / grandmother – father-in-law, mother-in-law (σύνθετες λέξεις, 2^{ος} βαθμός συγγενείας)

- Γενικά, συχνοί όροι είναι μορφολογικά απλοί

4. Προσωπικές Αντωνυμίες

- Και οι προσωπικές αντωνυμίες καθορίζουν (όπως και οι συγγενικοί όροι) σχέσεις του ομιλητή με το περιβάλλον (όμως οι προσωπικές αντωνυμίες έχουν εφήμερη αναφορά).
- Σχεδόν σε όλες τις γλώσσες του κόσμου, υπάρχουν ανεξάρτητες λέξεις (αντωνυμίες) για τρία πρόσωπα [εξαιρέση αφορά δύο γλώσσες που δεν έχουν τρίτο πρόσωπο]
- Στις περισσότερες γλώσσες, υπάρχει κανονικά πληθυντικός στο γ' πρόσωπο
- Στο α' και β' πρόσωπο, σε πολλές γλώσσες γίνεται διάκριση στον Πληθυντικό ανάλογα με το αν συμπεριλαμβάνεται ο αποδέκτης ή όχι

[Όχι όμως στα Ελληνικά: Πβ. Μητέρα και κόρη «Απόψε θα πάμε σινεμά» όταν απευθύνονται στον πατέρα, αντίδραση μπορεί να είναι: α) Ωραία, καιρό είχαμε να πάμε ή β) Ωραία, να δω κι εγώ κάτι στην τηλεόραση]

- Μπορεί να υπάρχουν και άλλοι κοινωνικοί λόγοι που περιπλέκουν τα αντωνυμικά συστήματα, π.χ. Dyirbal (Μη Πάμα-Νιουνγκάν):

Nada = εγώ

Nali = εγώ και άλλος ένας

Nana = εγώ και παραπάνω από άλλος ένας

Nanaymba = εγώ και ο/η σύζυγος

- Όσον αφορά την μορφολογική δομή των προσωπικών αντωνυμιών, μπορούν να γίνουν ορισμένες παρατηρήσεις:

A) Συχνότατα ο «βαρύτερος» τύπος είναι ο πληθυντικός (μαρκαρισμένος)

B) Αν κάποιος τύπος είναι παράγωγος, αυτός είναι ο πληθυντικός

- Όμως και τα δύο είναι «στατιστικά καθολικά», όχι απόλυτα, γιατί στις αντωνυμίες «όλα γίνονται» (Cysouw, 2003).

5. Τοπολογία των Αριθμών

- Σχεδόν όλες οι γλώσσες του κόσμου έχουν λέξεις για να ορίσουν ποσότητες, τους αριθμούς (εξαίρεση: Piraha στον Αμαζόνιο)
- Δύο βασικοί τρόποι για να δηλωθούν οι αριθμοί: μονομορφηματικά και πολυμορφηματικά (λ.χ. δύο / εικοσιτρία, αντίστοιχα)
- Θα μπορούσε μία γλώσσα θεωρητικά να αξιοποιεί μόνο μία από τις δύο μεθόδους, στην πράξη συνδυασμός και των δύο
- Βασική τυπολογική τάση: Οι πρώτοι αριθμοί είναι μονομορφηματικοί, ενώ οι μεγαλύτεροι σχηματίζονται με κάποια αριθμητική διαδικασία (πρόσθεση, πολλαπλασιασμό κλπ.). Βλ. το παράδειγμα από την γλώσσα Σουαχίλι (Αφρική):

Moja = 1

Mbili = 2

Kumi = 10

Kumi na moja = 10 + 1

Kumi na mbili = 10 + 2

- Κάθε αριθμητικό σύστημα έχει ως βάση έναν αριθμό, ο οποίος θεωρητικά μπορεί να είναι οποιοσδήποτε. Τυπολογικά συχνότεροι είναι το 10 και το 20 (όπως και τα δάχτυλα – σύνδεση των αριθμών με τα μέρη του σώματος)
- Έτσι στην Γαλλική η βάση είναι το 20, όπως φαίνεται στο παρακάτω παράδειγμα:

20- vingt

80 – quatre-vingt (4 επί 20)

90 – quatre-vingt-dix (4 επί 20 + 10)

- Μπορεί όμως ένα αριθμητικό σύστημα να έχει άμεση σχέση με το σώμα: Oksapmin (Papua): <http://www.culturecognition.com/>
- Η συνηθέστερη αριθμητική διαδικασία με την οποία προκύπτουν όλοι οι αριθμοί από την βάση- αφετηρία είναι η πρόσθεση (πβ. Ελληνικά «δεκατρία,

δεκατέσσερα» κλπ.). Υπάρχει όμως και η αφαίρεση (πβ. Λατινικά: duo-de-viginti = 20-2=18), αλλά ακόμα και διαίρεση (Meithei, Ινδία: yan-khay = «100-διαίρεσε» = 50)

- Επαγωγικό καθολικό: Όπου υπάρχουν οι αντίθετες διαδικασίες (αφαίρεση-διαίρεση) υπάρχουν πάντοτε και οι «κανονικές» (πρόσθεση-πολλαπλασιασμός) [Greenberg, 1978]

6. Τυπολογία των Χρωμάτων

- Τα χρώματα σε διαγλωσσικό επίπεδο αποτελούν ένα βασικό ζήτημα που αφορά τον τρόπο που αντιλαμβάνονται οι άνθρωποι την πραγματικότητα
- Δεδομένης της τρομακτικής ποικιλίας και αοριστίας των χρωμάτων στις περισσότερες γλώσσες και κοινωνίες, οι περισσότεροι μελετητές πίστευαν ότι στις γλώσσες του κόσμου δεν υπάρχει καμία συστηματικότητα στην δήλωση των χρωμάτων
- Berlin & Kay (1969): Μελέτη για τα χρώματα σε 98 γλώσσες. Επιλέχτηκαν 11 βασικοί όροι για χρώματα σε όλες τις γλώσσες
- Προς μεγάλη έκπληξη των περισσότερων γλωσσολόγων (και όχι μόνο), η μελέτη ανέδειξε μία ξεκάθαρη ιεραρχία σχετικά με τον αριθμό και την ύπαρξη των βασικών χρωμάτων σε κάθε γλώσσα (η ύπαρξη ενός προϋποθέτει και την ύπαρξη ενός άλλου)
- Ένα βασικό καθολικό της έρευνας: όλες οι γλώσσες έχουν λέξεις για το «άσπρο» και το «μαύρο»
- Πολύ ισχυρά συμπεράσματα: η ιεραρχία ουσιαστικά δείχνει ότι υπάρχουν μόλις 22 τύποι γλωσσών σχετικά με την δήλωση των χρωμάτων!
- Ακολούθησαν περαιτέρω έρευνες και κάποιες διορθώσεις στα αρχικά συμπεράσματα: βασικό χρώμα και το γαλάζιο για μία γλώσσα (Καύκασο), κάποιες γλώσσες (Piraha) δεν φαίνεται να έχουν κανένα χρώμα, ενώ και το γκρίζο μπορεί να είναι πιο ψηλά στην ιεραρχία
- Η έρευνα αυτή έχει πολλές φορές αμφισβητηθεί, όμως το βασικό γεγονός ότι υπάρχει ένα περιορισμένο σύνολο βασικών χρωμάτων παραμένει
- Βασικές ερωτήσεις: Οι ομιλητές που χρησιμοποιούν έναν αριθμό χρωμάτων δεν αναγνωρίζουν τα άλλα χρώματα; Ή τα αναγνωρίζουν αλλά δεν τα διαφοροποιούν λεξικά;
- Γενικότερα, αυτά που μας επιβάλλει μία γλώσσα (π.χ. φυσικό γένος στο γ' πρόσωπο στην Αγγλική) καθορίζουν και τον τρόπο που σκεφτόμαστε; Ή απλά τον τρόπο που βλέπουμε τα πράγματα;

